

Eldologiasító, zárvány-gyermekevédelem

RÁCZ ANDREA^{1,2}

ABSZTRAKT

Jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy a gyermekvédelmi szakellátás hogyan képes a gyermekvédelemmel érintett gyermekek és fiatal felnőttek problémáit kezelni, a gyermekkori hátrányokat kompenzálni, valamint a sikeres társadalmi integrációt elősegíteni. Mindezen –1997-es Gyermekvédelmi törvényben deklarált – célok megvalósításához mennyiben adtak az állami struktúrában a szakmai eszközök. A szolidaritás, mint érték gyermekvédelemben való értelmezése egyértelmű, hiszen a gyermekvédelem a gyermekvédelmi problémákkal érintett családok helyzetének javítására, egészséges személyiségfejlődésük elősegítésére törekszik. A szakemberekkel, szakértőkkel készült interjúkra és egy eset rövid bemutatására épülő tanulmány a rendszer hiányosságaira és sok szempontból korlátozott mozgásterére hívja fel a figyelmet.

KULCSSZAVAK: gyermekvédelem, fejlesztési irányok, szolidaritás értelmezése

ABSTRACT

Reification, child protection in lock-ups

This paper examines how the child protection system can address the problems of children and young adults, compensate for childhood disadvantage and promote successful social integration. To what extent are the professional means available within the state structure to achieve all these goals - as declared in the Child Protection Act of 1997. The interpretation of solidarity as a value in child protection is clear, since child protection aims to improve the situation of families affected by child protection problems and to promote their healthy personal development. The study, based on interviews with professionals and experts and a short case study, draws attention to the shortcomings and limitations of the system.

KEYWORDS: child protection, development paths, understanding of solidarity

¹ ELTE TáTK, Szociális Tanulmányok Intézete, Szociális Munka Tanszék; e-mail: racz.andrea.aniko@tatk.elte.hu

² A szerző részt vesz a témához tematikusan kapcsolódó *Menekülés az államtól: privatizáció, exit-stratégiák és alternatív szolgáltatások a gyereknevelésben* című OTKA kutatásban (FK 135215, 2020-2023, Berényi Eszter), illetve a *COST Action 19106-Multi-Sectoral Responses to Child Abuse and Neglect in Europe: Incidence and Trends* című projektben az ELTE TáTK Szociális Munka Tanszék képviselőjeként.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Kérdéses szolidaritás

Bevezetés

A *késő modern szolidaritás kontingenciájának dimenziói* közül a gyermekvédelemhez kapcsolódó kutatási pillérben a szolidaritás és a jóléti állam lebomlása leginkább az eldologiasító szociális munka, valamint az intézményi és szolgáltatási válság mentén írható le. A gyermekvédelmi tárgyú esetelemben, de a szakemberekkel való bánásmód terén is azonosítható az áldozattá tevés, mint ágenciától való megfosztás. Különösen az elmúlt években a gyermekvédelmi esetek kiforgatása és a kliensek nyilvánosság előtt való meghurcolása is jellemző, lásd pl. az indokolatlan családból való kiemelésüket.³ A rendszer diszfunkcionális hiányossága a szakértői tudások szűküléséből, devalválódásából is ered, mely nagyban kapcsolódik a fluktuációhoz és a képzési követelmények hígulásához. A szolidaritás és az egyén/kliens cselekvési tere a rendszer fragmentáltságából kifolyólag egyértelműen a bizonytalansággal, kiszámíthatatlansággal jellemezhető.⁴

Jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy a gyermekvédelmi szakellátás hogyan képes a gyermekvédelemmel érintett gyermekek és fiatal felnőttek problémáit kezelni, a gyermekkori hátrányokat kompenzálni, valamint a sikeres társadalmi integrációt elősegíteni. Mindezen –1997-es Gyermekvédelmi törvényben deklarált – célok megvalósításához mennyiben adottak az állami struktúrában⁵ a szakmai eszközök. Elvi szinten abból indulunk ki, hogy a gyermekvédelmi tevékenység olyan összetett segítői tevékenység, mely arra irányul, hogy a gyermek- és ifjúsági korosztály tagjai létfenntartásukhoz és társadalmi érvényesülésük⁶ nélkülözhetetlen szükségleteiket kielégíthessék családon belül vagy azon kívül (Domszky 1999). Témánk szempontjából azt vizsgáljuk, hogy ehhez mennyiben adottak adekvát segítségnyújtási-beavatkozási módok a gyermekek családban való egészséges nevelkedésének elősegítésére vagy helyettesítő védelem nyújtása esetén a családpótló ellátásokban ahhoz, hogy az elakadásokat korrigálják, helyreállítsák: hazakerüljenek vagy sikeres önálló éle-

³ <https://tasz.hu/cikkek/megallapította-az-ombudsman-minden-harmadik-gyermeket-meg-mindig-a-szegenyseg-miatt-szakitjak-el-a-csaladjatol>

⁴ Jól példázza ezt az alábbi újságcikk címe, mely arra utal, hogy ahol megjelenik a gyermekvédelem, ott a családi autonómia és egység megszűnik: *Jaj annak, akit kipécéz egy családgonozó.* <https://abcug.hu/jaj-annak-akit-kipecez-egy-csaladgonozo/>

⁵ Fontos megjegyezni, hogy az állam az elmúlt években jelentősen kivonult fenntartói feladataiból a gyermekvédelmi szakellátásból, a nevelésügyi hálózatot szinte teljes mértékben átadta az egyházaknak, de az intézmények átadása is felgyorsult 2021-ben. A legnagyobb ellátórendszeri tag a Szent Ágota Gyermekvédelmi Szolgáltató, melynek fenntartója a Szeged-Csanádi Egyházmegye. Ennek a folyamatnak a gyermekvédelmi szempontú értékelése még nem történt meg, nem csak a szakmai célok, hanem az állami garanciák teljesülése szempontjából sem. A dilemmákról elindult egyfajta szakmai párbeszéd, lásd pl.: https://hvg.hu/itthon/20210605_gyermekvedelem_neveloszulok_tegyesz_szent_agota_szolgaltato. A kormány ezt a folyamatot „rendszer váltás”-nak hirdette meg a gyermekvédelemben, melynek központi gondolata, hogy: „Az egyházak behozhatatlan előnye, hogy már akkor is foglalkoztak rászorulóknak segítségével, amikor államok még nem nagyon léteztek. A kormány a gyermekek érdekében használni kívánja ezt a tapasztalatot.” <https://kormany.hu/hirek/rendszervaltas-tortent-a-gyermekvedelemben>. (Utolsó elérés: 2022. 01. 08.)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Kérdéses szolidaritás

tet kezdhessenek nagykorúságuk elérését követően. A szolidaritás, mint érték gyermekvédelemben való értelmezése egyértelműnek tűnhet, hiszen a gyermekvédelem normatív természetű, a gyermekvédelem határán élő vagy már kiemelt gyermekek – és tágabban családjuk – helyzetének javítására, egészséges személyiségfejlődésük elősegítésére törekszik (Domszky 1999, 2004). Domszky András (2004: 47) megfogalmazásában a szakellátás: „(...) a gyermekek személyes kapcsolatainak alakítása, szükségleteinek kielégítésének biztosítása, veszteségek feldolgozása szakmai rendszerben.” A normatív természetű gyermekvédelmi szakellátásnak – legyen az intézményes ellátás vagy nevelőszülői ellátás – a gyermeki élethelyzetek adottságaiból kell kiindulnia, reális célokat megfogalmazva konkrét gyermek szintjén és általában a szakellátott gyermekek és fiatalok szintjén is (Domszky 2004: 48–49).

A gyermekvédelmi rendszerben 2020-ban összesen 22 934 fő élt, melyből 20 734-an voltak kiskorúak.⁶ A 2010-es évek eleje óta jelentős növekedés figyelhető meg a gondozotti létszámban, 2013–2014 között több mint 1500 fővel nőtt a létszám. Gondozási helyek tekintetében elmondható, hogy az ellátottak közel 70%-a nevelőszülőknél él.⁷ A nevelőszülők száma lényeges változást nem mutat, 5200-5700 fő körül mozgott, 2020-ban 5709 fő látott el nevelőszülői feladatokat, egynegyedük különleges szükségletű gyermeket gondozott, azaz fogyatékkal, tartós betegséggel élőt vagy 0-3 éveset⁸. Az utógondozói ellátásban részesülők száma viszont jelentősen visszaesett, 2020-ban létszámuk 2191 fő volt, tíz év alatt 30%-os az igénybevétel terén a csökkentés.⁹ Kutatások azt mutatják, hogy a drasztikus csökkenés oka a fiatalok kiábrándultsága, nagykorúságukat elérve rossz tapasztalataik okán menekülnék a rendszerből, igaz, a szakellátók is szívesen szabadulnak a problémás, iskolából kihullott fiataloktól (Rácz 2012, 2016). A gyermekvédelem hátránykompenzáló funkciója sok esetben kudarcot vall, a kikerülő fiatalok közül sokuk átvezetődik egy másik rendszerbe, hajléktalan lesz (Győri 2021).

A kutatás módszere

A kvalitatív módszertanra épülő kutatás azt a célt tűzte ki, hogy a gyermekvédelem praxisáról, működési mechanizmusairól releváns információkat nyújtson, megismerjük, hogy milyen szolgáltatási funkciók hiányoznak a gyermekvédelemből és ezek a hiányok milyen korlátokat szabnak az eredeti gyermekvédelmi célok gyakorlatban való teljesülésének. Ehhez elsőként egy fókusz-csoportos interjú készült Hajdú-Bihar megyében két gyermekvédelmi gyám, egy nevelőszülői tanácsadó és a szakértői bizottság két tagjának megszólítása által. A csoportos interjúnak az volt a

⁶ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg013.html (Utolsó elérés: 2022. 01. 08.)

⁷ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg009.html (Utolsó elérés: 2022. 01. 08.)

⁸ https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0019.html (Utolsó elérés: 2022. 01. 08.)

⁹ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg013.html (Utolsó elérés: 2022. 01. 08.)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Kérdéses szolidaritás

célja, hogy általában képet kapjunk a gyermekvédelmi rendszer működéséről az állami struktúrában, de különböző munkakörökben dolgozó szakemberek véleménye által. Kiválasztásuk szempontja volt az is, hogy területileg a kutatás egy másik pilléréhez, egy eset bemutatásának színteréhez kapcsolódjanak, azzal együtt, hogy gyermekvédelmi tudásuk és ismeretük a helyi/megyei ellátórendszeren túlmutat. Véleményük kiegészül továbbá egy négy főből álló szakértői fókusz-csoporttal, melyben egy gyermekjóléti alapellátásban, illetve egy gyermekvédelmi szakellátásban dolgozó szakember vett részt, mindketten módszertani fejlesztésekben vesznek részt fővárosi intézményt képviselve. Továbbá tagja volt egy szociális területen jelentős ernyőszervezet és egy jogvédő szervezet gyermekvédelmi szakértője is. Álláspontjuk jól megvilágítja, tovább árnyalja a rendszer diszfunkcióit és általában a gyermekvédelem fragmentáltságát (Rácz 2016). A rendszer hiátusainak azonosítása egy esetvitel kapcsán is bemutatásra kerül, melyhez négy interjú készült. Egyfelől a fiatal felnőttel, aki jelenleg utógondozói ellátásban él és a szintén nagykorú, már önállóan élő testvérével, a nevelőszülővel, valamint az utógondozóval. Igyekeztünk a szülői oldal véleményét is megjeleníteni, de nem értük el az apát a fiatalon keresztül. Az interjúk készítése mellett a fiatal felnőtt gyermekvédelmi dokumentációját is áttekintettük, hogy a gyermek hivatalos státuszát és annak változását láthassuk.¹⁰ Az eset kiválasztásának alapvető szempontja volt, hogy egy olyan gyermekvédelmi élet-történetre nézzünk rá, ahol az állami gyermekvédelemben ismétlődnek, illetve hasonló mintázatot mutatnak a hozott, családból eredő problémák.

Az állami gyermekvédelem rendszerproblémáinak szakértői bemutatását követően Attila esetét mutatjuk be röviden az egyéni igényeire, traumáira adott rendszerszintű válaszok ismertetése mentén.¹¹

Az állami gyermekvédelem rendszer problémái

Mind a közvetlen klienskapcsolatban dolgozó szakemberek, mind a szakértők túlnyomó részt a gyermekvédelmi rendszer működési elégtelenségeiről, diszfunkcióiról számoltak be. *„Sok a beutalt gyerek, egyre több és nyilván ezzel párhuzamosan én úgy tapasztalom, hogy egyrészt a nevelőszülős hálózat sem tud lépést tartani, illetve a lakásotthoni férőhelyek száma sem tudja ezt nyomon követni.”* (fókuszcsoport, szakértői bizottság egyik tagja) A szakértők kihangsúlyozták azt is, hogy mivel a gyermekvédelem erősen épül a gyermeki jogok védelmére és széles körű érvényesítésére, így mindenképpen az ellátási hiányok figyelembe vételénél a gyermekekkel dolgozó felnőttekből, állapotukból, tudásukból kell kiindulni. *„[...] nem lehet beszélni gyerekről felnőtt nélkül. Ez egy olyan viszonytér, ami igazából amikor gyerekről beszélünk,*

¹⁰ Ebben és a teljes eset feltárásában Nagy Loránd, gyermekvédelmi szakértő nyújtott szakmai segítséget.

¹¹ Az eset részletes bemutatását lásd: Rácz – Sik (2021) tanulmányában.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Kérdéses szolidaritás

akkor mindig a felnőttöz viszonyítjuk a gyereket. [...] nincs olyan, hogy alapvetően a felnőtttekről nem beszélünk, a felnőttek lelkiállapotáról, jogtudatosságáról, mert amíg a felnőttekkel nem végeztünk, addig nem tudunk a gyerekekkel sem mit kezdeni. [...] egyébként nincs értelme ezekről a gyerekjogokról, ellátásokról, szükségletekről, csomó minden másról beszélni.” (fókuszcsoport, gyermekvédelmi szakellátási területen dolgozó szakértő)

Ráadásul a gyermekek egyre komplexebb problémákkal, többes diagnózisokkal érkeznak, erre komplex szolgáltatás és megfelelő kapacitás szükséges. A fejlesztési igény is sokrétű. „[...] egyre több problémával érkeznek a gyerekek, tehát sok a különleges szükségletű, sok gyerkőcnek van szüksége pszichológusra, logopédusra stb. És akkor ezeknek a biztosítása szerintem, ami egy nagyobb feladat.” (fókuszcsoport, nevelőszülői tanácsadó)

A rendszerműködés diszfunkcionalitásának okai között fontos az is, hogy 1997-ben egy korszerű törvény és általa kijelölt otthont nyújtó struktúra jött létre különböző típusú intézményekkel és a még családiasabb nevelőszülői ellátással, azonban a 2014 óta tartó szakellátási intézmények államosítási folyamata és így az önálló működés korlátozása és az intézmények vezetésének centralizálása, összevonása a napi szintű munkavégzésre is nehezítő tényezőként hat (Rácz 2015). Megjegyzendő, hogy ezt a folyamatot az egyházaknak való kiszervezés ugyan megállítja, legalábbis kevesebb állami intézményre szorítkozik a centralizáció minden terhének viselése, de más szakmai kérdéseket felvet, például hogy az állam a szakmai ellenőrzést megtartja-e, lesznek-e állami garanciák az ellátás minőségére és annak számonkérésére vagy a gyermekvédelem különböző fenntartói (érték)hátterekben feloldódik jelenleg kevésbé látható szakmai célok azonosítása mentén.¹²

A rendszerben a kudarc is kódolt a szűkös mozgástér okán, a szakmailag inadekvát döntések, intervenciók, iránymutatások személyes kudarcok is egyben, mert a szakemberek úgy érzik, hogy elkötelezett professzionális segítőként maguk is a rendszer részei és a gyermekek jogainak és érdekeinek védelmében kellene cselekedniük – sok esetben eszköztelenül. A szakértői bizottság egyik tagja erről így nyilatkozott: „Mindig kudarcélményként élem meg, ott és akkor, amikor tudom, hogy leírok valamit és erre a gyerekeknek nincsen lehetősége a mai magyar gyermekvédelmi rendszerben. Tehát úgy se fog odajutni, ahová szeretném, hogy odajusson. Nyilván valamilyen szinten személyes kudarc is, mert azért csak mindannyian azért vagyunk, hogy a gyerek érdekét képviseljük, erre a pillanatnyi egy órára, tehát amíg a gyerekekkel találkozunk, akkor is azt képviseljük és sajnos, amikor ezt meg kell fogalmazni, akkor igen, azt valahol az én saját kudarcomnak is tekintem. Nem lehet függetleníteni.” A szakellátás egyik legnagyobb kudarcra épp a helyezéssel indul, hogy nem tud a va-

¹² Lásd például néhány dilemma: <https://444.hu/2021/10/07/aki-bekerul-ebbe-a-rendszerbe-nehezen-ter-haza-a-szuleihez>

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Kérdéses szolidaritás

lós és megállapított gyermeki szükséglethez igazodni, hiába nagy vívmánya a hazai gyermekvédelemnek a független szakértői vizsgálat.

Egy-egy gyermek ügyében már a gondokodási időszakban is az a megélésük, hogy nincs szakember, akivel teamet tudnának alkotni és akivel érdemben lehetne egyeztetni, ha elakadás van. „[...] *nincs egy olyan szakembergárda körülöttem, nem tudom a gyerekeknek a kapcsolattartását, a hazagondozását megbeszélni senkivel, mert igazából a lakásotthon vezetők általában nem igazán alkotnak úgy véleményt dolgokról, tehát nekik minden jó, amit én gondolok. Tehát én azoknál a gyerekeknél, akik lakásotthonban vannak elhelyezve, nagyon sokszor egyedül érzem magam a problémák megoldásában. A nevelőszülős gyerekeknél azért több szakembert be tudok vonni, vagy segítséget kérni bizonyos döntésekben.*” (fókuszcsoport, gyermekvédelmi gyám) Kudarccal az is, hogy sokszor a megkezdett munka sem tud beérni egy-egy gyermeki sorsban akkor sem, ha több szakember egyetértésben, azonos koncepció mentén dolgozik a gyermekkel és környezetével. „[...] *a gyerek, akinek egyébként maximálisan próbáljuk a lehetőségeinkhez képest a legtöbbet nyújtani, itt gondolok a gondozási helyre, aki a gyerek körül van, szakemberek, a gyám, a gondozó vagy a nevelőszülő és ennek ellenére éri egy általában külső hatás, aki mondjuk 10 év befektetett munkájától függetlenül elkezd szökni, elkezd felrúgni a szabályokat és elkezd teljesen szembe menni a rendszerrel [...] nem tudjuk rátenni arra vagy megtartani azon az úton, ahol elindítottuk.*” (fókuszcsoport, gyermekvédelmi gyám)

Rendszerkritikaként fogalmazzák meg továbbá, annak, hogy a gyermekjóléti rendszerben nincs elég prevenció, a gyermekek jól-létét célzó, a veszélyeztetettségre gyorsan reagáló szolgáltatás, az egyik legsúlyosabb következménye az, hogy a sokproblémás családok már csak akkor kerülnek a gyermekvédelem látóterébe, amikor a családi, gyermeknevelési krízis jelentős és a kiemelés fenyegetettsége is jelen van. Kiterjedt gyermekjóléti szolgáltatási csomagokkal jelentősen csökkenthető lenne a rendszerterhelés, így sokkal korábban tudnának beavatkozni a szakemberek (Rubeus Egyesület 2020, 2021). Komoly gondot okoz tehát, hogy gyermekvédelmi szakellátásba gyermek vagy fiatal kerül be úgy, hogy a családban tartására a gyermekjóléti alapellátásban rendelkezésre álló eszközök, illetve lehetőségek nem vagy csak kevésbé aktiválódtak (Rácz 2016, Bogács – Szikulai 2018). Az alapellátással kapcsolatos együttműködés is sok esetben problémás, a 2016-os rendszerátalakítás sem segítette a szakmai kapcsolatok és feladatok újragondolását a két nagy rendszer között (Darvas et al. 2016, Kopasz 2017). „[...] *teljesen egyén függő, sőt szerintem ezt nehezítette, hogy szétvált esztendőszerré meg család gondozóvá, mert van olyan, hogy mind a kettőjük más gondol az esetről, teljesen az ellentétét.*” (fókuszcsoport, nevelőszülői tanácsadó) Tapasztalatuk szerint legtöbb esetben az informális viszonyok előrébb kerülnek. Lokális szinten ez lehet pozitívum, rendszerszinten azonban a professzionalitás keretrendszerét kifeszíti és a diszkrecionalitásokat, érdemességeket szubjektív mérlegelést ösztönzi. „[...] *a kiemelés legyen megalapozott és jól dokumentált, illeszkedjen a gyermekek valós igényeihez, ezek a szubjektív tartalmak, ezek*

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Kérdéssolidaritás

a felnőttekből jönnek. Hogy ezekről kellene valamit beszélni, szóval, hogy ez nem normális valóban, hogy mondjuk Budapesten kiemelnek valakit, azért, mert nincsen víz a lakásban, és a Nyírségben pedig ez nem kérdés. [...] én Borsodban is sokat vitatkoztam gyámhivatali ügyintézővel, akinek T-ben nyilván jó kis panellakása van, hogy lehet-e folyóvíz nélküli házban nevelni gyerekeket, tőle viszont 13 km-re van az a falu.” (fókuszcsoport, jogvédelem területén dolgozó gyermekvédelmi szakértő)

A szakemberek úgy vélik, hogy a rendszer hosszú évek óta látható diszfunkciói, nehézkes reagálása az egyéni/gyermeki, családi és rendszerszintű problémákra az innovációknak, új utak keresésének is gátat szab. Elmondható, hogy alapvető szolgáltatások hiányoznak, vagy azok korlátozottan érhetők el, gyakori, hogy nagyon hosszú átfutási idővel kell számolni akár a szolgáltatások elérése esetében a jelzéstől az adekvát rendszerválaszok eléréséig (Rácz – Sik 2020), akár egy-egy gyermekvédelmi helyzetben megszületendő döntésig. Jellemzően a jogszabályban előírt minimumot tudják biztosítani a szolgáltatások, ellátások vonatkozásában. Jelentős, nem ritkán súlyos a szakemberhiány, a feladatokat ellátó munkatársak túlterheltek, ami a szakemberek kiegészéhez vezet, ugyanakkor a szolgáltatási színvonalra is kedvezőtlenül hat (Rácz – Sik 2020). A rendszer diszfunkcionális hiányossága a szakértői tudások szűküléséből, devalválódásából is ered, mely a nagyfokú fluktuáción túl a képesítési követelmények folyamatos könnyítéséből ered. A hígulás eredménye, hogy nincs közös nyelv a szakmaiság korlátozottságán túl, mint ahogyan közös szakmai identitás, értékrend sincs. „[...] boldog-boldogtalant beenged már a gyerekvédelem az előképzettsége alapján és igazából itt olyan alapigazságokról kell vitákat nyitni, ami mondjuk ebbe a körbe nem kérdés. [...] nagyon nehéz elmozdulni az ilyen laikus magatartástól, azért, mert hogy nem közös a nyelv, nem közösek a tudások, az ingerküszöb.” (fókuszcsoport, gyermekvédelmi szakellátási területen dolgozó szakértő) További nehezítő tényező, hogy az ellátási- és munkakörülmények elégtelensége miatt a szakmai értékek is hamar megkopnak a szakképzettek esetében is (Rácz 2021): „[...] mindenki egyenesen kijön az egyetemről és vannak mondásai, amiket hallott a képzés során, azok így elkopnak és helyette jön ez a piaci viszonyulás, ahogy a kofák beszélgetnek egy-egy esetről. Gyámhivatali ügyintézők, gyerekjóléti munkatársai, gyerekvédelmi szakellátás munkatársai, nevelők, gyerekfelügyelők a legalpáríbb módon tudnak megnyilatkozni gyereklügyekről.” (fókuszcsoport, gyermekvédelmi szakellátási területen dolgozó szakértő) A gyors kiegészést mindegyik megkérdezett nagyon reálisnak és fenyegetőnek tartja.

A változáshoz a strukturális és finanszírozási problémák megoldásán túl a szakemberek folyamatos fejlesztésére lenne szükség (Szikulai 2014). Véleményük szerint minőségi képzésekre, például SNI-vel, szexuális abúzzsal, szerhasználatlall kapcsolatban, szupervízióra, illetve olyan szakmai találkozókra lenne szükségük, ahol egy-egy esetet alaposan körbe járhatnak és a rendszer működésére és annak fejlesztésére is ránézhetnének. „Kommunikációban, tehát kollegák közötti, esetleg intézmények közötti, például alapellátás, iskolák, gyámhivatal, tehát sokkal nagyobb körben és az,

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Kérdéses szolidaritás

hogy üljünk le és beszéljessünk, mert mindenki mindenkivel kapcsolatban van.” (fókuszcsoport, gyermekvédelmi gyám) Az anyagi és társadalmi megbecsültség hiánya ellenéri úgy érzik, hogy én-határaik védelmében meg kell egyénileg találniuk és fizetniük azokat a tehermentesülési, feltöltődési formákat (például mesterképzésbe való bekapcsolódás, szakértői feladatok vállalása vagy terápiában való részvétellel, esetleg új hobbikkal) amennyiben a rendszer alapvető juttatásként nem vagy csak alkalmanként nyújtja a szupervíziót, esetmegbeszélést, coachingot, hogy a pályán maradhassanak.

A gyermekjólét elsőbbsége mellett az is fontos, hogy a társadalom tájékozott legyen, hogy mire alkalmas a rendszer, mit nyújt, mit jelent a gyermekek védelme. Ezzel kapcsolatban számos negatív példát láthattunk az elmúlt években, amikor egyik oldalon a média hurcolta meg a szakembereket, intézményeket működési módjukat általánosítva az egész szakmára,¹³ míg a másik oldalon betolakodva a családok magánéletébe, indokolatlanul, többnyire anyagi okok miatt elvettek testvérsorokat a szülőktől.¹⁴ „[...] ez mindig ebbe ütközik, hogy jön egy ilyen tragikus eset, bármi, amikor a védőnő nem látta, hogy éheztek a kisbabát és akkor meghal és akkor jó, mostantól mindenki, aki nem engedi be egyszer a védőnőt, attól elveszjük a gyereket. [...] nekem nagyon nehéz volt utána, ezután az eset után kampányt indítani, hogy már pedig igen is, ne emeljenek ki senkit azért, mert nem engedi be a védőnőt, hogy történnek ilyenek. De ez nem ok arra, hogy akkor ilyen paternalista rendszerben mindenkit hülyére védünk és kiemelgetünk.” (fókuszcsoport, jogvédelem területén dolgozó gyermekvédelmi szakértő)

Rendszerproblémák egy gyermekvédelmi történeten keresztül

Attila 21 éves, jelenleg utógondozói ellátás keretében nevelőszülőnél nevelkedik, 8 éve került be a gyermekvédelmi szakellátás rendszerébe két testvérével, ő a legkisebb gyermek. Nővérei hamar önálló életet kezdtek.

A három testvér szakellátásba kerülését a gyermekjóléti szolgálat kezdeményezte. A családgondozó úgy vélte, a szülők rossz pszichés állapotából adódó magatartásukkal súlyosan veszélyeztették gyermekeik egészséges fejlődését, a család súlyos szociális problémái miatt pedig a gyermekek ellátása sem volt megfelelő. 2000-ben a család lakásmaffia áldozata lett, kezdetben családi kötelekek révén kaptak szállást, de a sokasodó generációk közötti konfliktusok miatt költözniük kellett, így az önkormányzat szükséglakást utalt ki 2005-ben. A gyermekjóléti szolgálat alapellátás

¹³ Egy példát említve: https://index.hu/belfold/2016/09/14/bosszuhadjaratrol_beszelnak_a_szexualis_eroszakkal_vadolt_gyerekotthonban/

¹⁴ Példa erre egy háromgyermekes család esete, amikor a teljes szakmai és laikus környezet is alkalmasnak tartotta a családot gyermekeik nevelésére: <https://www.facebook.com/atasz/videos/926927637716257/>

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Kérdéssé szolidaritás

keretében gondozta a családot, amikor váratlanul 2005-ben az édesanya ismeretlen helyre távozott, majd felkereste a gyermekjóléti szolgálat pszichológusát, akinek elmondta, hogy férje féltékenysége miatt menekült el otthonról, beszámolt arról, hogy gyakori a családban a fizikai és lelki bántalmazás. A pszichológus segítségével az éjszakát egy éjjeli menedékhelyen töltötte, miközben a férj a rendőrség segítségét kérte felesége felkutatásában. Ezt követően a szülők már együtt keresték fel a gyermekjóléti szolgálatot, akik a szülők párkapcsolati problémái miatt kezdeményezték a gyermekek védelembe vételét. Az első védelembe vétel felülvizsgálatakor a jegyzői gyámhatóság a védelembe vételt fenntartotta a család életvezetési problémái, a fennálló anyagi okok és a családi konfliktusok miatt. A család életében ezt követően pozitív változások történtek, az édesanyának sikerült alkalmi munkát vállalnia, illetve a család tagja lett egy egyházközösségnek, az édesanya érzelmileg megerősödött. 2008-ban meg is szűnt a védelembe vétel, egy kevésbé terhelt két éves periódust követően 2010 nyarán a gyermekjóléti szolgálatot az édesanya kereste meg segítséget kérve, mivel a fővárosban dolgozó férje megpróbált öngyilkosságot elkövetni. A sokasodó veszekedések hatására az édesanya ismét ismeretlen helyre távozott, a gyermekekre hol az édesapjuk, hol az apa rokonai vigyáztak. 2010 októberében pedig maguk a gyermekek kérték a családgondozó segítségét, hogy segítsenek megkeresni és hazahívni az édesanyjukat, akit a rendőrség meg is talált, de ő nem kívánt az apa miatt hazatérni. Ezt követő napokban a legidősebb testvér kereste fel a családgondozót, és elmondta, hogy az édesapja bántalmazta őt, ezért bárátnője családjánál töltötte az éjszakát. Az anya hol hazajött, hol távozott, ez nagyon bizonytalanra tette a gyermekeket, akiknek az apja egyre furcsábban viselkedett, beszámolóik szerint paranoid gondolatai voltak, kiabált az utcán, hogy üldözik. Az egyéni gondozási-nevelési tervben a családgondozó az apa számára megvalósítandó feladatként a pszichiátriai kivizsgálást fogalmazta meg, bár az apának nem volt állapotára nézve belátása, valamint figyelmeztette a gyermekei bántalmazásának következményeire. A családgondozó egy látogatás alkalmával nem találta otthon az apát, ekkor a gyermekek elmondták neki, hogy nem szeretnének tovább apjukkal élni, mert félnek tőle, mindig attól tartanak, hogy megöli őket vagy édesanyjukat. Attila így emlékszik gyermekkorára: *„Hát gyakorlatilag édesanyánk többször ott hagyott minket így huzamosabb időre. Ennek is volt oka, édesapám verte anyámat, betegesen féltékeny volt. És hát gyakorlatilag mielőtt eljöttünk, 3 hónapig hárman éltünk, én, mint 8 éves, egy 10 éves nővérem és egy 13 éves nővérem, ő vezette a háztartást. És hát azért ez is elég megterhelő volt, meg hát semmi felügyelet meg biztonság, amit egy szülőnek kellene nyújtania, az nekünk nem volt meg.”* Attila úgy emlékszik, hogy édesanyja is többször próbált segítséget kérni, mielőtt a helyzet egyre durvább lett, de a szakemberek immunisak voltak: *„[...] az tény és való, hogy többször akár vitte a látóteret édesanyám, hogy hogy megverte apám és gyakorlatilag egyik fülükön be, a másikon ki. Úgyhogy nem volt egy túl nagy segítőkéz az a brigád.”*

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Kérdéses szolidaritás

A családgondozó úgy ítélte meg, hogy a gyermekek a szakellátásban lennének biztonságban, a jegyző döntése alapján a gyermekek 2011 telén nevelőszülőkhöz kerültek. A nevelőcsaládba úgy tűnt, hogy könnyen integrálódtak, a család támogatta a gyermekek korábbi kapcsolatait, a testvéreknek több hobbija is volt, iskolai teljesítményük is jó volt. Gyermekvédelmi gondoskodásukat követően szüleikkel szemben kezdetben elutasítóak voltak, később lett rendszeres kapcsolat, a traumáik feldolgozásában pszichés megsegítésben részesültek. Attila legidősebb nővére töltötte be a szülői szerepet leginkább, korábban is ő vitte a család és a testvérek ügyeit.

Úgy tűnt, hogy a hosszas szenvedés és bizonytalanság után Attila élete nyugópontra került és élhetette középiskolás életet, amikor is egy újabb törés következett be, felszínre került, hogy a nevelőapa alkoholbeteg. A tanácsadó tudott az alkoholproblémáról, az apa vállalta is, hogy változtat, de ez nem történt meg. Ezt követően a gyermekek beszámolója szerint más gondok, pl. elhanyagolás, saját gyermekek és a nevelt testvérek közötti különbségtétel az ellátás terén felszínre került. „[...] Hát, ami az elsőt [nevelőszülő] illeti ott pedig a TEGYESZ egy kicsit a felelős, mert egy alkoholista volt a nevelőszülő. A nevelőanya meg még a kaját is gyakorlatilag eldugta előlünk. Meg hát ott is volt a saját gyerekük. Mondjuk elvontunk, de az, hogy mindenképp egy olyan negatívum példát láttunk, hogy már volt erőszakba, utána alkoholizmusba is részünk. És hiába jeleztük ide is, gyakorlatilag 6 évbe telt az is, hogy a dolgot elhiggyék, vagy én nem tudom, hogy miért nem tettek előrébb lépést.” – mesélte Attila. A nevelőszülő jogviszonya megszűnt, és a gyermekek másik nevelőszülőhöz kerültek elhelyezésre. Attila az új helyzettel nehezen barátkozott meg, ez azért is volt igazán megterhelő időszak számára, mert a nővérei nagykorúságuk betöltésével önálló életet kezdtek. Jelenleg szakmát tanul, van egy stabil párkapcsolata, a nevelőszülővel és az utógondozójával inkább semlegesnek mondható a kapcsolata, de a segítséget elfogadja. „[...] a döntéseimben egyedül szeretek részt venni, persze, hogy ha mást érint, akkor velem együtt, például egy párkapcsolati probléma. De egyébként csak egyedül szeretem meghozni a döntéseim, és amellet ki is állok.”

Otthonteremtési támogatásra jogosult, mely az önálló életkezésben segítheti, bár készpénzvagyonra nincsen. A szülők felé emocionális kötődés jellemzi, de anyagi és erkölcsi támaszt nem kaphat tőlük. Nővérei nyújtanak támaszt neki továbbra is.

Az esetvitel azt mutatja, hogy a segítséget nyújtó gyermekjóléti, majd gyermekvédelmi rendszer alig keresztezi az ő sorsát, jogai, érdekei több ponton sérültek. Esetében a legtöbbször már egy kialakult probléma túzoltásaként jelent meg a segítségnyújtás, hiába jeleztek a szakembereknek, nem hallgatták meg őket. Szavahihetőségüket megkérdőjelezték a rendszer mindkét szintjén, vagy bagatellizálták a problémáikat, melyek igen súlyosak voltak. A szakellátásban elhanyagolásban volt részük, az alkoholproblémák miatti bizonytalanságot éltek meg, meghatározó élményük lett a feltételeesség, annak az érzése, hogy nem számítanak, a segítségnyújtás megint tolódik. Attila testvérei segítségével, egyéni szorgalmával, pozitív jövőképpel igyekszik helyt állni. A rendszerben nem igen bízik, bár él a segítséggel, amíg

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Kérdéses szolidaritás

az utógondozói ellátás erre lehetőséget nyújt. Összességében elmondható, hogy a gyermek felelős felnőttek támogatásának hiányában önmagára és parentifikált testvéreire, főleg legidősebb nővéreire számíthatott. *„Meg hát ő gyakorlatilag egy olyan személy [legidősebb nővére] az életemben, akire fel tudok nézni, mert anyánk helyett volt anyánk, illetve hát remekül talpon áll most is az életben.”* Fiatal felnőtt korában is inkább az jellemző, hogy a segítői háttér passzívan van jelen.

Összegzés

A sikeres intervenció ismérve és értéke, hogy mentes mindennemű diszkriminációtól, a meglévő egyéni-családi-közösségi erőforrásokra és erősségekre épít és a gyermekjólét elsőbbségét állítja középpontba (Szilvási 2005, Children’s Workforce Development Council 2011, Darvas 2018). Az interjúk tanulsága szerint elmondható, hogy a szakemberek és a szakértők szerint a gyermekvédelmi rendszer egy önmagába zárt konstrukció, mely rugalmatlanságával, a valós helyzetekre, körülményekre késve vagy egyáltalán nem reflektáló működési struktúráival sok ponton inkább gátolja, mintsem segíti a gyermekek és fiatal felnőttek boldogulását. A társadalomban élő negatív kép a zártságot, zárvány-jelleget vissza is tükrözi. A bemutatott esettanulmány pedig azt mutatja, hogy a gyermekvédelmi rendszer által azonosított családi problémákra félmegoldások vagy időben késve érkező támogatások érkeztek. Túl az alapellátáson az állami gyermekvédelemben biztosított gondozási folyamat során ismétlődtek a veszélyeztető helyzetek, a nevelőszülői ellátásban keletkezett problémákra is késve, a gyermekek nézőpontjait figyelmen kívül hagyó, véleményüket, kívánalmaikat negligáló válaszok születtek. Attila esete jól mutatja, hogy a gyermekvédelmi rendszer mindkét szintje korlátozott reflexivitással, illetve jelentős időbeli csúszásokkal volt képes reagálni súlyos gyermekvédelmi léthelyzetekre a veszélyeztetéstől a bántalmazásig. A segítségnyújtás mindvégig tűzoltás jellegű volt, aminek következtében az intervenció hatékonysága korlátozott maradt (Rác – Sik 2021).

A gyermekvédelem eldologiasító és társadalmi értelemben vett zárvány-jellegét erősíti az, hogy szűkösen érhetőek el a gyermekek és szüleik jól-létét támogató szolgáltatások, a hátránykompenzálást, traumafeldolgozást segítő ellátások, az egészséges személyiségfejlődést és sikeres felnőtté válást ösztönző szakmai támogatások. Az állami ellátórendszerhez nehezen illeszthető bármilyen új módszer és szolgáltatás, legyen az kívülről érkező civil segítség vagy lokális közösségi program. A prevenció szemlélet hiánya miatt a gyermekvédelmi rendszer szakmai teamek nélküli vagy infomális kapcsolatokat bemozgató reaktív működésekre épül. A partnerség, közös problémamegoldás, hatékony kommunikáció a gyermekvédelmi szereplők és társágzatok képviselői között sok esetben korlátozott, ennek oka többek közt a közös nyelv és értékrend hiánya a szakértői tudások elértéktelenedésének következményeként.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Kérdéses szolidaritás

Irodalom

- Bogács E. – Szikulai I. (2018): Élethelyzetek, problémák, szükségletek a gyermekvédelmi szakellátás fókuszából. In: Rác A. (szerk.): *Átmeneti ellátások fejlesztési lehetőségei a gyermekvédelem különböző szegmenseiből*. Rubeus Egyesület, Budapest 122–140. http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2019/03/atmenetigonozas_2018_Rubeus_FINAL_20181206.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 01. 08.)
- Children’s Workforce Development Council (2011): *Providing intense support for families with multiple and complex needs*. Leed.
- Darvas Á. (2018): Komplex programok, szolgáltatások, szakmai munka és képzési, továbbképzési szükségletek. In: Rác A. (szerk.): *Szülői kompetenciafejlesztést célzó modellprogramok a gyermekjóléti szolgáltatások tárházában*. Rubeus Egyesület, Budapest 54–70. http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2015/08/szuloi_kompetenciafejlesztes_rubeus_20180919.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 01. 08.)
- Darvas Á. – Mózer P. – Tanczos É. (2016): Szolgáltatások átalakulóban – Pillanatkép 2016 tavaszáról, *Párbeszéd* 3(4): 1–26. <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/5904/5520> (Utolsó letöltés: 2022. 01. 08.)
- Domszky A. (1999): *Gyermek- és ifjúságvédelem* (Jegyzet). Államigazgatási Főiskola, Budapest.
- Domszky A. (2004): A gyermekvédelmi szakellátás értékhatere, a szakellátás alapértékeinek érvényesülését szolgáló biztosítékok, módszerek, technikák. In: Domszky A. (szerk.): *Gyermekvédelmi szakellátás – segédanyag szociális szakvizsgálóhoz*. Budapest, NCSSZI, 45–49.
- Győri P. (2021): „Így kallódunk el szépen egymás után” Állami gondozottak voltak, ma hajléktalanok. *Esély*, 2021/1. 92–111. http://www.esely.org/kiadvanyok/2021_1/esely_2021-1_92-111_%20gyori.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 01. 08.)
- Kopasz M. (2017): *A családsegítő és gyermekjóléti szolgáltatás integrációjának és az ellátórendszer kétszintűvé történő átalakításának tapasztalatai*. TÁRKI, Budapest http://old.tarki.hu/hu/news/2017/kitekint/20170425_csaladsegito.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 01. 08.)
- Rác A. (2015): Social exclusion in Hungary from a child protection perspective. *International Journal of Child, Youth and Family Studies* 6(3): 458–465. <http://journals.uvic.ca/index.php/ijcyfs/article/view/13565/4364> (Utolsó letöltés: 2022. 01. 08.)
- Rác A. (2012): „Barkácsolt életutak, szekvenciális (rendszer)igények” – Gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedett fiatal felnőttek iskolai pályafutásának, munkaerőpiaci részvételének és jövőképeinek vizsgálata. L’Harmattan, Budapest.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Kérdéses szolidaritás

- Rácz A. (2016): *Gyermekvédelem mint fragmentált társadalmi intézmény*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Rácz A. (2021): Gyermekvédelmi szakemberek kliensekről és szakmáról alkotott képének vizsgálata egy családból való kiemelés története mentén. In: B. Erdős M. – Talyigás K. (szerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata 7. kötet – Tudományos gondolkodás és kutatás a szociális munkában II*. MTA Szociológiai Bizottság Szociális Munka Albizottság. 38–54. https://ojs.lib.unideb.hu/public/journals/7/files/A_szocialis_munka_elmelete_es_gyakorlata_Tudomanyos_gondolkodas_es_kutatas_a_szocialis_munkaban_II.pdf-2021-11-17-04-13-57.pdf
- Rácz A. – Bogács E. (2019): Towards an Integrative and Inclusive Child Protection Practice. *Investigaciones Regionales – Journal of Regional Research*, 2019/2. 143–160. <https://investigacionesregionales.org/wp-content/uploads/sites/3/2019/11/9.-Racz.pdf> (Utolsó letöltés: 2022. 01. 08.)
- Rácz A. – Sik D. (2020): Gyermekes családok és a velük dolgozó szociális szakemberek percepciója a családok jól-létét, társadalmi mobilitását előmozdító szolgáltatásokról. *Metszetek* 2020/2. 3–28. http://metszetek.unideb.hu/files/metszetek_202002.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 01. 08.)
- Rácz A. – Sik D. (2021): A késő modern gyermekvédelmi rendszer repedései és fogódzói – egy esettanulmány tanulságai. *Esély* 2021/3. 37–58. http://www.esely.org/kiadvanyok/2021_3/2021-3-esel-%20teljes-szam.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 01. 08.)
- Rubeus Egyesület (2020): A szülőség támogatásának új útjai a gyermekvédelemben. Budapest, Rubeus Egyesület http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2020/10/Rubeus_CSALADTAMOGATAS_UJ_UTJAI_2020_FINAL_KONYV_20201008.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 01. 08.)
- Rubeus Egyesület (2021): Családi egyensúly támogatása a gyermekvédelemben. Budapest, Rubeus Egyesület http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2021/09/BM4_csaladiegyensuly_20210923_FINAL.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 01. 08.)
- Szilvási L. (2005): Családok a gyermekvédelem határán. *Kapocs* 2(17): 1–30. <http://www.ncsszi.hu/kiadvanyok/kapocs-letoltheto--lapszamai/kapocs-2005/103/news> (Utolsó letöltés: 2022. 01. 08.)
- Szikulai I. (2014): Gyermekvédelem a XXI. században – kihívások. In: Rácz A. (szerk.): *Jó szülő-e az állam? A corporate parenting terminus gyakorlatban való megjelenése*. Budapest, Rubeus Egyesület, 371–389. http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2014/05/CPnemzetkozi_2014_final.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 01. 08.)